

<https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.01.019>

УДК 338:346

А.Є. САНЧЕНКО, канд. юрид. наук, старш. наук. співроб.,
пров. наук. співроб. відділу проблем модернізації господарського права та законодавства,
керівник Центру перспективних досліджень і співробітництва з прав людини в сфері економіки
Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Макутова НАН України, м. Київ, Україна
 orcid.org/0000-0002-9001-7564

ПРО СИСТЕМУ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВ У КОНТЕКСТІ КЕРІВНИХ ПРИНЦИПІВ ООН З ПИТАНЬ БІЗНЕСУ ТА ЛЮДИНИ

Ключові слова: Цілі сталого розвитку, Рада ООН з прав людини, захист прав людини у сфері бізнесу, механізми забезпечення захисту прав, корпоративна відповідальність щодо поваги прав людини, судова система, національні інституції із захисту прав людини.

Розкрито сутність і зміст правового феномену системи засобів захисту прав людини у відносинах між державою та суб'єктами господарської діяльності. Зокрема, на підставі напрацювань ООН і сучасного міжнародного досвіду охарактеризовано державні судові, державні позасудові та недержавні позасудові механізми захисту прав людини, що мають застосовуватися різними стейкхолдерами. Запропоновано висновки щодо важливості імплементації в Україні Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини загалом, включно із налагодженням цілісної та ефективної системи захисту прав людини у випадку їх порушення з боку бізнесу.

Постановка проблеми. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 70/1 від 25.09.2015 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [1], проголосила згаданий Порядок денний у статусі плану дій для людей, планети та процвітання. Учасники саміту ООН 2015 р., що запропонували Генеральній Асамблеї своє узгоджене бачення майбутнього усього світу, задекларували свою рішучість діяти для забезпечення можливості всіх людей реалізувати свій потенціал в умовах гідності й рівності та у здоровому навколишньому середовищі, а також «нікого не залишити осторонь» і захищати права людини. Україна є державою-учасницею виконання цих глобальних спільних міжнародних зобов'язань і повинна усвідомлювати всю їхню повноту.

Однак поза увагою Уряду та органів державної влади нашої країни залишається багатокomпонентна проблематика, що розглядається ООН у загальному контексті реалізації Цілей сталого розвитку, — сучасна парадигма кореляцій і взаємозв'язку між бізнесом і правами людини на засадах поваги. В умовах безпрецедентної критичності соціально-економічного становища України об'єктивно обґрунтованим є запровадження у процес розвитку держави комплексного підходу, що концентрований на синергії інтересів і потреб людини,

Цитування: Санченко А.Є. Про систему засобів захисту прав у контексті керівних принципів ООН з питань бізнесу та людини. *Економіка та право*. 2020, № 1. С. 19–27. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2020.01.019>

держави та суб'єктів господарської діяльності, як це передбачено міжнародними зобов'язаннями України перед ООН, Радою Європи і Європейським Союзом. Цивілізовані параметри такої синергії задані, зокрема, внаслідок запровадження Рамкової програми ООН «Захист, повага та засоби захисту прав» для сфери бізнесу і прав людини в 2008 р. та в 2011 р. — з ухваленням резолюції Ради ООН з прав людини № 17/4 щодо ухвалення Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини (далі Керівні принципи).

Водночас варто зазначити, що концепт доступу до засобів захисту прав людини, порушених у зв'язку або внаслідок господарської діяльності, є основним компонентом цих Керівних принципів. Тому важливими стають ґрунтовні знання про відповідну міжнародним нормам і стандартам систему засобів захисту прав та її функціонування, необхідні для вироблення науково обґрунтованих рішень щодо імплементації міжнародних рамок з питань бізнесу та прав людини в Україні у загальному контексті реалізації Цілей сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти питань захисту прав людини у сфері бізнесу упродовж останнього десятиліття активно вивчають зарубіжні та українські науковці, серед яких: І. Акімова, М. Альбер, О. Білик, Л. Бобко, К. О'Брайен, І. Булеєв, М. Бутко, Є. Балицький, Д. Віндзор, М. Герет, Л. Грицина, Н. Гьотцман, Р. Джабраїлов, П. Друкер, А. Іващенко, О. Кіріченко, Дж. Колонскі, А. Кретова, Е. Лібанова, Р. Мак-Коркводейл, В. Малолітнева, Н. Марущак, П. Мачлінскі, О. Мартин-Ортега, К. Лопес, Дж. Раггі, Н. Резнік, А. Токунова, В. Устименко, В. Черняк, В. Шаповал, Н. Шира, Н. Шур та ін. Проте здебільшого наукові погляди та дискусії в руслі розв'язання цих проблем належать європейським та американським дослідникам. Вітчизняна правова наука й донині не накопичила достатніх розробок щодо комплексного бачення окресленої проблематики і підходу до побудови та функціонування цілісної та ефективної системи засобів захисту прав людини у випадку зловживань з боку бізнесу, ролі суб'єктів господарської діяльності у процесі попередження зловживань та відновлення порушених прав.

Виклад основного матеріалу. Загальноприйнятою нормою міжнародного права є обов'язок

держав захищати кожного, хто знаходиться на їхній території та/або під їхньою юрисдикцією, від порушень прав людини. Держава є основним гарантом прав і свобод людини, й будь-яка державна політика повинна бути спрямована на забезпечення їх захисту. Ці доктринальні положення, конституційно-правові норми демократичного функціонування держави і світу та міжнародно закріплені юридичні вимоги стали підставою, щоби концепт захисту прав і забезпечення доступу до його ефективних засобів став невід'ємним і основним компонентом Керівних принципів ООН з питань бізнесу та прав людини [2]. Дані Керівні принципи ухвалено Радою ООН з прав людини як інструмент упровадження вищезгаданої Рамкової програми ООН «Захист, повага та засоби захисту прав» для сфери бізнесу і прав людини [3].

Отже, перший із Керівних принципів установлює обов'язок держави вжити необхідних заходів для запобігання, розслідування та покарання порушень прав людини в її відносинах із суб'єктами господарювання на їхній території та/або під їхньою юрисдикцією та відшкодування заподіяної шкоди.

Керівний принцип 22, включений до змісту другої засадничої основи Керівних принципів «Корпоративна відповідальність щодо поваги прав людини», передбачає, що у випадках, коли суб'єкти господарської діяльності встановлюють факт справляння ними негативного впливу на права людини або сприяння його вчиненню, вони повинні в рамках законних процедур відшкодувати заподіяну шкоду або співпрацювати з державою чи третіми сторонами з метою її відшкодування.

Керівний принцип 25 у третій засадничій основі Керівних принципів щодо доступу до засобів захисту прав установлює, що у межах свого обов'язку захищати від пов'язаних із підприємницькою діяльністю порушень прав людини, держави за допомогою судових, адміністративних, законодавчих чи інших відповідних засобів повинні вживати належних заходів для забезпечення того, щоб у випадках, коли такі порушення відбуваються на їхній території та/або в межах їхньої юрисдикції, особи, права яких порушені, отримували доступ до ефективних засобів захисту прав.

Як зазначається у Керівних принципах, засоби захисту прав можуть набувати різних

матеріально-правових форм (принесення вибачення, реституція, реабілітація, фінансова або нефінансова компенсація, застосування адміністративних або кримінальних санкцій тощо) і бути здатними забезпечити відшкодування заподіяної правам людини шкоди або поновлення становища, що існувало до часу вчинення порушення.

Важливим не лише з теоретичних, але й з практичних поглядів є те, що Керівні принципи не тільки констатують непорушність обов'язку держав захищати права людини, а й передбачають механізми забезпечення доступу до ефективних засобів правового захисту під час порушення прав людини у сфері господарських відносин. Такі засоби можуть мати як превентивний характер, так і характер реагування на вже наявне порушення, у т. ч. скаргу або звернення потерпілої сторони. Згідно з положеннями Керівних принципів термін «механізм розгляду скарг» означає будь-який організований судовий або позасудовий процес, що здійснюється державним чи недержавним органом, у рамках якого можуть бути подані скарги на пов'язані з господарською діяльністю порушення прав людини та запит щодо захисту прав.

До того ж процес застосування засобів захисту прав і відповідні процедури, що його супроводжують, повинні мати справедливий і неупереджений характер, бути захищеними від корупції, а також економічного чи політичного тиску з боку інших державних агентів або суб'єктів підприємницької діяльності, спрямованого на здійснення впливу на результати. Крім того, не варто створювати перешкоди спрямованого на здійснення впливу на результати для законної та мирної діяльності правозахисників.

Зазначимо, що питання взаємозв'язку між правом на ефективний засіб захисту, доступом до ефективних засобів захисту, доступом до правосуддя та корпоративною відповідальністю щодо прав людини розкриті в Доповіді Робочої групи з питань бізнесу та прав людини, представленій 2017 р. перед Генеральною Асамблеєю ООН у рамках розгляду нею пункту порядку денного 12-ї сесії «Просування та захист прав людини: питання прав людини, включаючи альтернативні підходи до покращення ефективності реалізації прав людини та основних свобод» [4].

Загалом ООН визначає три типи механізмів забезпечення захисту прав:

- 1) державні судові механізми;
- 2) державні позасудові механізми подання та розгляду звернень або скарг;
- 3) недержавні механізми подання та розгляду звернень або скарг.

Очевидно, що ефективні *державні судові механізми* є основою для забезпечення доступу до засобів правового захисту. Їхня здатність усувати порушення прав людини, пов'язані з господарською діяльністю, залежить від їхньої професійності, чесності, законодавчих та інших можливостей забезпечувати належний судовий розгляд. До останніх можна віднести, наприклад, й недопущення державами виникнення правових, процедурних або практичних бар'єрів, що здатні перешкоджати поданню до суду законних скарг.

Зокрема, правові бар'єри можуть виникати у випадках, коли: а) спосіб розподілу правової відповідальності між членами корпоративної групи відповідно до національного кримінального і цивільного законодавства дозволяє ухилятися від виконання принципу належної підконтрольності / підзвітності; б) позивачі стикаються з відмовою у правосудді в державі, де відбулося порушення прав людини, і не можуть отримати доступ до судів цієї держави незалежно від предмета позову; в) окремі групи осіб, наприклад корінні народи і мігранти, не охоплюються системою правового захисту їхніх прав людини, якою користується решта населення.

Практичні і процедурні бар'єри, що перешкоджають доступу до судових засобів правового захисту, можуть виникати за таких умов: а) витрати, пов'язані із подачею позову, набагато перевищують установлену величину, яка слугує стримувальним фактором від подачі необґрунтованих позовів, та/або не можуть бути знижені до розумних рівнів за допомогою підтримки уряду, «ринкових» механізмів (наприклад, страхування витрат судового розгляду і безоплатна правова допомога) або інших засобів; б) позивачі стикаються із труднощами у справі отримання законного представника через відсутність ресурсів або інших стимулів для залучення юристів із метою отримання консультацій щодо конкретної тематики; в) відсутні належні можливості для об'єднання позовів або проведення судових розглядів за

участю представників (наприклад, для подачі об'єднаних позовів або інших процедур подачі колективних позовів), що перешкоджає доступу окремих позивачів до ефективних засобів захисту; г) державні обвинувачі не мають достатніх ресурсів, експертних знань і підтримки для виконання зобов'язань держави щодо розслідування участі окремих осіб та суб'єктів господарської діяльності у злочинах, що зачіпають права людини.

У Керівних принципах визнається, що здебільшого такі бар'єри виникають або посилюються в результаті нерівних можливостей сторін процесу, що нерідко має місце під час розгляду позовів щодо порушень прав людини у сфері бізнесу, наприклад, нерівності їхніх фінансових ресурсів, можливості доступу до інформації та експертних знань. Крім того, внаслідок дискримінації або ненавмисних наслідків організації роботи судових механізмів певні особи з груп або категорій населення, які можуть піддаватися підвищеному ризику вразливості або маргіналізації, часто стикаються з додатковими культурними, соціальними, матеріальними та фінансовими перешкодами щодо доступу до цих механізмів, їхнього використання та захисту з їхнього боку. Державі та судовим органам слід приділяти особливу увагу правам і конкретним потребам таких груп або категорій населення на кожному етапі процесу — доступ до суду, судовий розгляд і винесення остаточного судового рішення.

Зауважимо, що дослідження останніх років, які здійснюються під егідою ООН, демонструють, що суди, на жаль, доволі часто не притягують до відповідальності суб'єктів господарювання, зокрема бізнес-компанії, та не забезпечують ефективного захисту прав жертв. Ця ситуація є особливо гострою у випадках, які пов'язані з грубими порушеннями прав людини та іншими особливо тяжкими злочинами: рабством, тортурами, несанкціонованими судом вбивствами, примусовою та дитячою працею, значною шкодою здоров'ю та умовам життєдіяльності людей. Хоча, як свідчать дослідження, вина за такі правопорушення найчастіше лежить на державах, бізнес-компанії можуть бути причетними до вчинення цих зловживань або як правопорушники або як співучасники [5].

Тож ООН опрацювала та запропонувала державам методи встановлення корпоратив-

ної відповідальності, зокрема, щодо оцінки їхньої корпоративної кримінальної та адміністративної відповідальності, які забезпечують як ефективне стримування, так і ефективний засіб захисту у випадку порушень прав людини, пов'язаних із бізнесом. Державам рекомендовано проаналізувати ефективність нині застосовуваних підходів і вивчити можливі способи притягнення до юридичної відповідальності бізнес-компанії у випадку вчинення ними системних та індивідуалізованих зловживань, включаючи підходи щодо розподілу тягаря доказування вини, які мають застосовуватися з урахуванням міркувань щодо доступу до засобів правового захисту таким чином, щоб забезпечити справедливість по відношенню до всіх сторін суперечки [6].

Розглядаючи питання про *державні позасудові механізми* подання та розгляду звернень або скарг щодо порушення прав людини у сфері економіки, варто спиратися на Доповідь Верховного комісара ООН з прав людини «Поліпшення підзвітності та доступу до засобів захисту жертв зловживань, пов'язаних із господарською діяльністю, за допомогою державних позасудових механізмів» 2018 р. [7]. Названа Доповідь супроводжується додатком, що містить набір рекомендованих «політичних цілей» і дій держав для підвищення ефективності державних позасудових механізмів, що стосуються бізнесу та прав людини.

Зазначимо, що державні позасудові механізми розподіляються на п'ять категорій:

1) механізми подання звернень або скарг (наприклад національні контактні пункти Організації економічного співробітництва та розвитку [8]);

2) інспекторати (інспекція з питань праці, з питань захисту прав споживачів тощо);

3) служби омбудсманів (наприклад омбудсман з прав людини, з прав дитини, із гендерних питань, фінансовий омбудсман, бізнес-омбудсман та ін.);

4) органи посередництва або примирення (комісія з посередництва та примирення, медіація тощо);

5) арбітражні та спеціалізовані суди або трибунали (наприклад трудові, природоохоронні трибунали тощо).

Також Верховний комісар наголошує, що різноманітність і широке використання цих механізмів підкреслює їхню важливість та

адаптованість до різних контекстів і проблем. Їхні переваги полягають у тому, що їх функціонування та застосування є менш витратним, вони забезпечують більшу доступність для сторін суперечок і гнучкість процесу, а також значний спектр можливих засобів захисту.

Водночас міжнародні дослідники визнають, що досвід осіб, які шукають засоби захисту прав людини від порушень, свідчить: у деяких юрисдикціях ці механізми отримали несистемний правовий та інституційний розвиток. Таке становище спричинило нерівномірність їхнього використання, недостатнє фінансово-технічне забезпечення та прогалини в практиці. Нерідко постраждалі особи мають складнощі у процесі визначення, який саме механізм або комбінацію механізмів слід застосувати у серйозних випадках порушення прав людини з боку суб'єктів господарської діяльності, аби забезпечити розв'язання проблем у повному обсязі. У багатьох країнах відзначається недостатня поінформованість людей про їхні права та доступні механізми захисту, особливо людей із найвразливіших або маргіналізованих груп населення. А з огляду на те, що мандат багатьох державних позасудових механізмів є чітко обмеженим за ознакою території, їм бракує повноважень для реагування на порушення прав людини у сфері бізнесу в справах, які мають транскордонний характер [9—13]. Наведені науково-практичні висновки переконують, що нині застосовувані державні позасудові механізми ще не повною мірою виконують роль, передбачену Керівним принципом 27, — становити невід'ємну та надійну частину всеосяжної системи захисту прав разом із судовими механізмами.

У зазначеній раніше Доповіді Верховного комісара ООН зауважено, що підвищення ефективності цих механізмів та забезпечення виконання функцій, покладених на них, включаючи життєво важливу роль стосовно доповнення та підтримки судових механізмів, потребуватимуть узгоджених і багатогранних зусиль усіх держав, як в односторонньому порядку, так і у дво- або багатосторонній співпраці.

У цьому контексті, на наше переконання, варто приділити особливу увагу ролі національних інституцій із захисту прав людини (далі НІПЛ) у полегшенні доступу осіб, які потерпіли від дій або бездіяльності суб'єктів господарської діяльності, до засобів захисту

їхніх прав. Керівні принципи визнають, що, хоча судові механізми «лежать в основі забезпечення доступу до засобів захисту прав», позасудовий механізм, такий як НІПЛ (установи омбудсманів включно), відіграє «важливу роль у доповненні судових механізмів».

Так, Единбурзька декларація 2010 р. [14], ухвалена на Десятій міжнародній конференції Міжнародного координаційного комітету НІПЛ, присвяченій ролі національних інституцій із захисту прав людини у вирішенні питань бізнесу та прав людини, також окреслює потенціал НІПЛ у покращенні доступу до ефективних засобів захисту від порушень прав людини. Зокрема, Декларація визначає декілька напрямів їхньої діяльності, а саме: а) сприяння поширенню знань і здійсненню досліджень у цій сфері; б) проведення моніторингу таких порушень прав людини; в) розгляду відповідних звернень і скарг громадян та реагування на них; г) здійснення функції посередництва та примирення; д) створення мережі партнерства між стейкхолдерами; е) участь у розробці та реалізації національних планів дій з питань бізнесу та прав людини.

У липні 2018 р. Рада ООН з прав людини у резолюції № 38/13 [15] запропонувала Робочій групі з питань бізнесу і прав людини додатково проаналізувати роль НІПЛ у справі полегшення доступу до засобів правового захисту у випадку порушень прав людини з боку бізнесу, а також скликати дводенну глобальну консультацію з цих питань, відкриту для усіх зацікавлених сторін, та інформувати Раду на її сорок четвертій сесії у червні 2020 р. Виконуючи цей проект, Робоча група ООН з питань бізнесу та прав людини надає консультації НІПЛ, їхнім регіональним мережам та іншим зацікавленим сторонам. Актуалізація цих положень забезпечена результатами Глобальних консультацій щодо ролі НІПЛ у справі сприяння полегшенню доступу до засобів захисту прав у випадках їх порушень з боку суб'єктів господарювання, проведених ООН 10—11 жовтня 2019 р., та спеціальної тематичної сесії 8-го Форуму ООН з питань бізнесу та прав людини, що відбувся 25—27 листопада 2019 р. Результати узагальнень із оновленими рекомендаціями для НІПЛ також будуть представлені Раді ООН з прав людини у червні 2020 р.

Підвищення ефективності *недержавних механізмів подання та розгляду звернень або скарг*

у випадках зловживань щодо прав людини, пов'язаних із бізнесом, є предметом уваги та ретельного опрацювання міжнародного співтовариства та наукового середовища. У результаті нещодавніх досліджень ООН визначено пріоритетність трьох типів таких механізмів:

1) механізми подання та розгляду звернень або скарг, що застосовують бізнес-компанії: внутрішні механізми, що встановлені та керовані цими компаніями;

2) механізми подання та розгляду звернень або скарг, що застосовуються одночасно багатьма зацікавленими сторонами чи іншими ініціативами з кооперації / співпраці: механізми, які не є внутрішніми для окремих бізнес-компаній, але такі, що виконують комплекс повноважень, наданих їм бізнес-компаніями;

3) механізми, пов'язані з установами фінансування сфери розвитку (банками реконструкції та розвитку, іншими подібними фінансовими установами): механізми, за допомогою яких ті особи, чий права порушені суб'єктами господарювання під час реалізації ними проєктів, які фінансуються цими установами, можуть звертатися за захистом прав (наприклад незалежні механізми підзвітності).

Ці механізми є позасудовими, проте вони можуть вдаватися до використання процесів, що схожі на судові, але засновані на діалозі чи інших доцільних та легітимних методиках, які забезпечують дотримання прав людини. Ці механізми можуть мати певні переваги у порівнянні з судовими, якими є швидкість доступу до засобів захисту та відновлення порушених прав, зменшення витрат та, що не менш важливо, — транснаціональне охоплення.

2018 р. Рада ООН з прав людини в згаданій вище резолюції № 38/13 доручила Управлінню Верховного комісара ООН з прав людини (далі УВКПЛ) виявити та проаналізувати виклики, можливості та кращі практики стосовно недержавних механізмів подання та розгляду скарг, які стосуються питань поваги прав людини з боку бізнес-компаній. У листопаді 2019 р. УВКПЛ опубліковано документ за результатами консультацій і обговорень, у якому викладено попередні думки щодо ефективності недержавних механізмів подання та розгляду звернень або скарг. На тлі низки позитивних висновків, представлених експертами ООН, привертають увагу й певні зауваження стосовно дії цих механізмів на практиці, які

варто врахувати під час аналізування та опрацювання українських реалій і побудови ефективної системи захисту прав людини у сфері господарської діяльності.

Зокрема, як перешкода відзначається бюрократична складність процедурних вимог і доступу до цих механізмів, особливо для тих постраждалих, які перебувають у найвразливішому або маргіналізованому становищі, без суттєвої підтримки третіх осіб: юрисконсультів або організацій громадянського суспільства. Крім того, виявлено фрагментований характер корективних підходів, застосовуваних недержавними позасудовими механізмами, що створює складний і заплутаний коригувальний ландшафт і не сприяє повноцінному відновленню прав людини, порушених бізнес-компаніями.

Отже, спираючись на поточну практику [16] та нині сформульовані висновки досліджень, бізнес-компаніям рекомендовано розробляти стратегії та застосовувати практичні підходи для удосконалення недержавних механізмів оскарження їхніх дій, що зашкоджують правам людини, на основі критеріїв ефективності, викладених у Керівному принципі 31, у різних правових, оперативних і культурних ситуаціях, у т. ч. у транскордонному контексті. Також рекомендовано удосконалювати співпрацю між різними недержавними механізмами подання скарг з метою поліпшення підзвітності та розширення доступу до засобів правового захисту у випадках порушення прав людини у сфері бізнесу. Водночас державам рекомендовано застосовувати дії, спрямовані на підтримку та посилення засобів захисту прав через недержавні механізми подання та розгляду звернень або скарг постраждалих, включаючи елементи, що стосуються взаємозв'язків між недержавними та державними механізмами захисту прав, правоохоронними органами та відповідними регуляторними установами [17].

Загалом ООН продовжує розвивати цілісну концепцію доступу до ефективних засобів захисту прав відповідно до Керівних принципів, яка має бути прийнятною для застосування усіма державами та суб'єктами господарювання. А питання ефективності засобів захисту прав людини розглядаються з позиції людей як носіїв прав та учасників реалізації Цілей сталого розвитку. З огляду на це пропонується

ся, щоб механізми відновлення прав були різноманітними та відповідали потребам і очікуванням людей. Зазначається, що постраждали особи повинні мати можливість, не побоюючись віктимізації, звертатися за захистом до різних механізмів, користуватися «букетом засобів захисту».

Висновки. Керівні принципи ООН з питань бізнесу та прав людини, базуючись на юридично обов'язкових міжнародно-правових нормах, є глобальним орієнтиром для держав, суб'єктів підприємництва, окремих осіб і груп осіб у справі встановлення та збереження справедливого балансу економічних і соціальних інтересів і потреб. Водночас Керівні принципи встановлюють координати відповідальності держави та бізнесу у сфері забезпечення і поваги прав людини. На їхній основі під егідою ООН за участю держав, науково-експертного середовища, бізнес-кіл та НПЛ розвивається й упроваджується цілісна система засобів повноцінного захисту прав людини, порушених у зв'язку із господарською діяльністю, визначено механізми захисту прав — державні судові, державні позасудові та недержавні позасудові, що мають органічно застосовуватися різними стейкхолдерами.

Україна як суб'єкт міжнародного права і носій міжнародних зобов'язань у сфері прав людини та в галузі економіки повинна, усвідомлено спираючись на положення Керівних принципів, будувати свою загальнодержавну політику, спрямовану на досягнення Цілей сталого розвитку, як це визначено Указом Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». Разом з тим нашій державі належить урахувати Керівні принципи в ході завершення судової реформи, оновлення усіх дотичних стратегічних і програмних документів, зокрема Національної стратегії в сфері прав людини (Указ Президента України від 25.08.2015 № 501/2015 «Про затвердження Національної стратегії в сфері прав людини»), Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні (розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.05.2017 № 504-р «Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року») тощо, а також під час упровадження Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період

до 2030 року (Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»), Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 66-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року») та ін. А також розробки Національного плану дій в сфері бізнесу та прав людини, як це передбачено Керівними принципами ООН та Рекомендацією Комітету міністрів Ради Європи державам-членам СМ/Rec(2016)3 (Рекомендація СМ/Rec(2016)3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про права людини та бізнес, ухвалена Комітетом міністрів 02.03.2016 на 129-му засіданні Заступників міністрів). Особливий акцент у цій роботі має бути зроблено на упорядкуванні та розвитку системи захисту прав людини у сфері бізнесу, у т. ч. різноманітних державних і недержавних позасудових механізмів, які повинні доповнювати гарантований державою судовий захист.

Імплементовані в комплексі такі заходи створюватимуть інституційно-правове підґрунтя для покращення умов ведення господарської діяльності та зростання її культури, наращування людського та економічного потенціалу, вирівнювання економічних і соціальних диспропорцій, зміцнення позитивного іміджу нашої країни для притоку іноземних інвестицій і виходу вітчизняного бізнесу «з людським обличчям» на міжнародну арену глобальних ринкових відносин, підвищення Індексу людського розвитку та якості життя населення України.

Упровадження цих зусиль, безперечно, потребує науково обґрунтованих рішень. Тож на часі здійснення глибоких наукових досліджень, що можуть стосуватися широкого кола проблем функціонування наявних в Україні засобів захисту прав людини у сфері бізнесу. Зокрема, вартим уваги є вивчення законодавчих способів усунення прогалин у судовій практиці розгляду справ у цій сфері; поширення державних і недержавних позасудових методів і механізмів вирішення спорів (у т. ч. третейських судів, медіації тощо), наприклад,

щодо впливу господарської діяльності на навколишнє середовище, користування правом власності, захисту прав споживачів і прав найменш соціально захищених осіб та груп на-

селення, використання фінансово-кредитних інструментів для укорінення практики використання внутрішньокорпоративних та інших недержавних позасудових механізмів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ / REFERENCES

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution adopted by the UN General Assembly on 25 September 2015 No. A/RES/70/1. URL: <https://undocs.org/A/RES/70/1>
2. Human rights and transnational corporations and other business enterprises: UN Human Rights Council resolution A/HRC/RES/17/4 on 16 June 2011. URL: <https://undocs.org/en/A/HRC/RES/17/4>
3. The UN "Protect, Respect and Remedy" Framework for Business and Human Rights, 2008. URL: <https://www.business-humanrights.org/sites/default/files/reports-and-materials/Ruggie-protect-respect-remedy-framework.pdf>
4. Report of the Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, transmitted by the Secretary-General to the General Assembly; doc. A/72/162. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/218/65/PDF/N1721865.pdf?OpenElement>
5. OHCHR Accountability and Remedy Project I: Enhancing effectiveness of judicial mechanisms in cases of business-related human rights abuse. URL: https://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/ARP_I.aspx
6. Consultation Concept Note "Effectiveness of judicial remedy — from paper to practice". 2017 UN Forum on Business and Human Rights (28 November, Geneva). URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/PublicLawConsultationConceptNote.pdf>
7. Improving accountability and access to remedy for victims of business-related human rights abuse through State-based non-judicial mechanisms. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights, presented at Thirty-eighth session of the UN Human Rights Council on 18 June — 6 July 2018. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/132/70/PDF/G1813270.pdf?OpenElement>
8. OECD Watch Guide on Making OECD NCP Complaints. URL: <https://www.oecdwatch.org/>
9. Lopez Carlos. Human Rights Impact Assessment and the right to the effective remedy. Handbook on Human Rights Impact Assessment, edited by Nora Götzmann. Edward Elgar Publishing LTD, 2019. P. 390-405.
10. O'Brien C.M. Business and Human Rights. A Handbook for legal Practitioners, Strasbourg: Council of Europe, 2019.
11. The Action4Justice Business&human rights guide. URL: <https://www.business-humanrights.org/en/new-action4justice-guide-%E2%80%9Cwhat-can-i-do-when-a-business-has-abused-my-rights%E2%80%9D#c199700>
12. Access to Remedy. URL: <https://www.somo.nl/topic/access-to-remedy/>
13. Directory on Business and Human Rights Lawyers. URL: <https://www.business-humanrights.org/en/corporate-legal-accountability/guidance-for-lawyers>
14. The Edinburgh Declaration, adopted on 10 October 2010 by the Tenth International Conference of the International Coordinating Committee of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights. URL: https://www.ohchr.org/Documents/AboutUs/NHRI/Edinburgh_Declaration_en.pdf
15. Business and human rights: improving accountability and access to remedy: Resolution adopted by the Human Rights Council on 6 July 2018 No. A/HRC/RES/38/13. URL: <https://undocs.org/en/A/HRC/RES/38/13>
16. Company policy statements on human rights. URL: <https://www.business-humanrights.org/en/company-policy-statements-on-human-rights>
17. Enhancing effectiveness of non-State-based grievance mechanisms in cases of business-related human rights abuse. Discussion Paper of 19 November 2019, prepared and published by the Office of the UN High Commissioner for Human Rights. URL: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/ARP/ARPIII_Discussion_Paper_Nov2019.pdf

Надійшла / Received 25.01.2020

A. Ye. Sanchenko

V. Mamutov Institute of Economic and Legal Research of NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-9001-7564

ABOUT THE SYSTEM OF REMEDIES FOR RIGHTS PROTECTION IN THE CONTEXT OF THE UN GUIDING PRINCIPLES ON BUSINESS AND HUMAN RIGHTS

The presented paper, giving the reference to the 2030 Agenda for Sustainable Development aimed at transforming our world, underlines the internationally recognized foremost importance of human rights protection. The presently intensified economic globalization causes concerns in regard to responsibility of states and business entities to respect and safeguard human rights. Thus, the author presents the UN contribution into establishing the system of human rights

remedies, that can and should be applied by states, subjects of economic activities and other stakeholders in order to ensure the rights of individuals in case of the business-related abuses and violations. On the basis of the UN experience and the current international practices, being actively elaborated after the adoption of the UN Guiding Principles on Business and Human Rights of 2011, the author indicates the essence and the content of the legal phenomenon of the system of remedies for rights protection.

In particular, the paper provides some specific characteristics of the State-based judicial, State-based non-judicial and non-State based non-judicial mechanisms for protecting human rights in business. The judicial remedies, being the basic, need to be more efficient; the international community calls for more profound development of the State-based non-judicial remedies, paying significant attention to the role of the national institutions for the promotion and protection of human rights, incl. Ombuds-institutions. The system of the non-State based non-judicial mechanisms is described as an evolving matter; business entities, especially transnational corporations, are to incorporate them into their policies and practice, to ensure their responsibility to respect human rights. The advantages and shortcomings of all the above mentioned mechanisms are described in general. The UN requirement towards states and businesses to provide a complex approach — "a bouquet of remedies" is presented, also as a recommendation for Ukraine.

The suggested conclusions underline the importance of implementing in Ukraine the UN Guiding Principles on Business and Human Rights in the overall context of realization of the Sustainable Development Goals. This includes the necessity to integrate the UN Guiding Principles into the national policy, strategic and legal acts in a number of areas, to establish a holistic and efficient system of remedies in cases of business-related human rights abuses and violations. The evident benefits for Ukraine and Ukrainians, provided the required international provisions are implemented, are identified.

Keywords: Sustainable Development Goals, United Nations Human Rights Council, protection of human rights in business, mechanisms for ensuring human rights protection, corporate responsibility to respect human rights, judicial system, national human rights institutions.